

GLASNOST-DEBAT

Aan de *perestroika*-politiek van *Mikhaïl Gorbatsjov* zitten leuke kanten vast. Zo wordt Leon Trotsky, ooit een prominente bolsjeviek, ook nu nog als een kleinburgerlijk mannetje geportretteerd; terwijl, anderzijds, pleidooien opklinken voor een 'burgerlijke' economische ordening. "De markteconomie heeft een grote toekomst voor de boeg", melde ene *L. Popkova* in het meinummer van het Sovjetrussische tijdschrift *Novy Mir*. Redactielid *Jef Turf* fronste even de wenkbrauwen en schreef een reactie. Woord en wederwoord, dus, in het eerste *glasnost*-debat in de Vlaamse pers.

WAAR ZIJN DE TAARTEN 'T BEST ?

Wanneer men het heeft over economie durft men wel eens Lenin citeren ter verdediging van de 'socialistische markttheorie'. Ten onrechte. Lenin is heel wat soepeler en moediger geweest dan heel wat van zijn huidige exegeten, die de socialistische beginselen en de praktijk trachten te herleiden tot absurde stellingen waartegen Lenin tot in zijn laatste dagen heeft gestreden. Hij stelt zich immers in zijn artikelen en tussenkomsten teweer tegen het 'handelssocialisme', wat men nu ook 'autonomie' noemt.

Men kan uiteraard om 't even welk citaat uit zijn context lichten. Dat is wat voor- en tegenstrevers vandaag doen in hun polemieken.

Ik vraag me reeds geruime tijd af of het juist is te beweren dat Lenin in beginsel wél voorstander was van de marktverhoudingen. Beschouwde hij het woord 'liberaal' (het liberalisme, de vrijheid als vrijheid van concurrentie) niet als een scheldwoord ?

Men kan toch ook niet theorie en praktijk van de jaren na Lenin wegmoffelen, waar er nooit plaats geweest is voor het economisch liberalisme ?

Socialisme is niet te verzoenen met markt, noch volgens de opvattingen van de grondleggers, noch volgens het instinkt van al wie de welomschreven marxistische beginselen in praktijk hebben gebracht en nog brengen.

Het heeft op verschillende momenten niet ontbroken aan pogingen om het land op het spoor van de markteconomie te stellen. Maar daarvoor is men - zeker geen toeval ! - geen stap verder geraakt.

Men kent ook de na-oorlogse pogingen van de West-Europese sociaal-demokraten om een "derde weg" te volgen. Maar hun ervaring heeft de Leninistische overtuiging bevestigd : er bestaat geen derde weg.

Een vrouw kan niet een beetje zwanger zijn. Zij is het of zij is het niet.

Zo ook de planeconomie of het marktmechanisme : ofwel heeft men geleide economie, ofwel is er concurrentie. Men kan natuurlijk op zoek

gaan naar een tussenweg, maar tevergeefs : men komt dan tussen twee stoelen terecht.

Ofwel functioneert de economie volgens de wetten van de markt, met gelijkheid voor allen, en met alle voordelen (doeltreffendheid) en nadelen (ongelijkheid, werkloosheid), ofwel functioneert ze volgens de planeconomie met alle voordelen (zekerheid voor morgen) en nadelen (deficiet, verspilling).

De sociaal-democraten wilden de rijkdom herverdelen en grotere sociale zekerheid bevorderen en zie : de economische situatie in 't westen begon te verergeren. Gelijkheid in de verdeling, sociale welvaart : 't klinkt alles zeer mooi, maar de vruchten smaken bitter.

Naarmate de extra-economische druk op de eigenaars toenam, de markt- en accumulatiemechanismen werden ondergraven, plannen voor volledige tewerkstelling werden opgesteld om de teloorgang van de zwakke sectoren op te vangen, de invoering van de nieuwe technologie werd afgeremd, begon de economische toestand achteruit te gaan, daalde het groeiritme en steeg de inflatie tot getallen met twee cijfers. De sociaal-democratische regeringen drukten overvloedig geld om loonsverhogingen en sociale voordelen te financieren, ze voerden protectionistische maatregelen in. Maar hun resultaten zijn miserabel.

Denk aan de ordewoorden van de "derde weg", of van "concurrentie zoveel als 't kan, het plan zoveel als nodig is". Denk aan de experimenten van de "indikatieve planning" in de ontwikkelingslanden, vanuit het standpunt "plan of markt" je zal vaststellen dat de landen die opteerden voor de markt ons snel inhaalden, terwijl men honger lijdt in de landen waar men de markt wantrouwt. Waarom is 'socialistische markteconomie' absurd ?

Waar er socialisme is, is er geen plaats voor de vrije warenmarkt en voor de liberale opvattingen. Ik trek de lijn door tot aan de actuele pogingen om de nationale economie te heroriënteren naar de verbruiker.

In de voorwaarden van een planeconomie kan de waardewet niet met gunstig gevolg functioneren. Het socialisme is onverenigbaar met de markt. Marx noch Lenin hebben zich daarin vergist.

Het socialisme is een systeem van economische planning. Men schijnt de economische doeltreffendheid van dit systeem een beetje overschat te hebben, evenals zijn capaciteiten om de groei van de welvaart te verzekeren. Maar dat is een ander probleem.

Ik heb in de LITERATURNAYA GAZETA van 1/1/87 een bijdrage gelezen van academicus Ligatsjev, waarin hij zegt dat de halve waar-

heid erger is dan een leugen. Ik ben het niet helemaal eens met hem. Het leven heeft me geleerd soms een halve waarheid te appreciëren. Maar in dit geval heeft de academicus goed de kenmerken van deze dagen gedefiniëerd. Inderdaad, sommigen gaan nu over van de rechtstreekse leugen naar de halve waarheid.

Men citeert bv. Marx om te zeggen dat hij in zijn jeugdijaren heeft gewezen op de mogelijkheid van de vreedzame overgang van het kapitalisme naar het socialisme. Men heeft gezegd dat het uit onwetendheid is over de globale analyse van Marx dat men in het "Manifest" gelezen heeft dat de opbouw van het socialisme slechts mogelijk is langs revolutionaire interventie in de eigendomsverhoudingen, door alles te vernietigen in de oude uitbuitingsmaatschappij.

Men wil ons ervan overtuigen dat Marx eigenlijk niet zo erg militant was, dat zijn uitlating over de onteigening van de onteigenaars geen basiselement is van zijn opvattingen. Want zo beweert men, Marx heeft ergens geschreven, tussen de lijnen, in nota's, in brieven en in zijn jeugdgeschriften dat de vreedzame weg mogelijk is. Daarom moeten wij vandaag vanuit zijn nota's, die de nieuwe vreedzame weg rechtvaardigen, aanvaarden dat plan- en markttheorie moeten verenigd worden. Nieuwe citaten voor nieuwe omstandigheden !

Wij herlezen deze dagen Lenin en beweren aan te tonen dat hij een of ander woord heeft uitgesproken ten gunste van de commerciële methodes van de economie, dat sommigen zijn woorden niet goed hebben begrepen en dat we bijgevolg een socialisme hebben opgebouwd dat niet helemaal dat socialisme is dat hij ons heeft nagelaten. Fout het is wèl hetzelfde socialisme, want één ander, een 'commercieel' socialisme is géén socialisme.

Geen enkele vijand van de markteconomie, van eigendom en uitbuiting, vanaf de meest primitieve tot de meest ernstige, heeft ooit de idee verdedigd dat een mechanisme van vernieuwing en ontdekking, van wisselwerking tussen mens en natuur, mens en samenleving, onafhankelijk kan bestaan van de ideologie, van een politiek-ideologisch centrum. Ganse horden van utopisten met hun aanhang hebben een ruimte nodig die bevrijd is van alle sporen van het vroegere leven.

Kijk naar het ontwerp van de toekomstige stad van Thomas Moore, Campanella en andere voorlopers van het wetenschappelijk socialisme. Kijk met aandacht naar de regelmaat, de orde van alle toekomstige structuren, en stel de afwezigheid vast van enige mogelijke speelruimte voor het toeval, de beperkte plaats die ingeruimd wordt voor fantasie en voor het onverklaarbare.

Geniale dromers, in tegenstelling tot hun huidige geleerde opvolgers, hebben zonder enige reserve de idee ontwikkeld van de rationele organisatie van het leven.

Daarom is mij de opvatting "een stukje plan, een stukje markt" totaal vreemd, zoals het vreemd is voor alle overtuigde collectivisten van alle tijdperken. Alle vormen van socialisme hebben altijd met minachting de schema's van de vrije markt afgewezen. Geen enkele socialistische doctrine reserveert een plaats voor de markt. En het hoekje dat de westerse sociaal-democraten er voor bewaarden, heeft enkel voor henzelf iets opgebracht. Dit zijn lessen waaruit besluiten dienen getrokken te worden.

Twee opmerkingen op te besluiten.

De westerse sociaal-democraten, evenals onze partijgangers van de vrije markt, zijn van mening dat het tijdperk van de zuivere markteconomie tot het verleden behoort. Ik denk dikwijls dat de westerse wereld slechts aan het begin van die weg staat. De vrije onderneming werd gedurende lange tijd geblokkeerd door de overblijfselen van het feodalisme en door de activiteit van de utopisten. Daarom was de twintigste eeuw zo bloedig. Geblokkeerd, maar nog niet dood. Of we het willen of niet, de markteconomie heeft nog een grote toekomst. Men moet die werkelijkheid voor ogen durven houden.

De tweede opmerking betreft de vraag : waar situeert zich de ideologische sympathie van de auteur. Plan- of markteconomie ? Wie daarin belangstelt kan ik herinneren aan de woorden van Engels, die zegde dat de wetenschapsmens geen idealen moet hebben, want de aanwezigheid van idealen betekent vooringenomenheid en verhindert de werkelijkheid te zien zoals ze is.

WAAR DE REGENBOOG SLECHTS TWEE KLEUREN HEEFT.

Als ik tien keer na elkaar zeg dat alles zwart of alles wit is, dan heb ik bewezen dat er geen kleuren bestaan. Zo luidt de 'wetenschappelijk' bedoelde boodschap van mevrouw Popkova, verschenen in het meinummer 1987 van het maandblad "Novy Mir".

Ze zal toegejuicht worden door alle kleurenblinden. Eerst en vooral wens ik te stellen dat ik de afkeer van mevrouw Popkova deel voor citaten van de Grote Meesters. Men kan terecht zeggen dat er een taaie traditie bestaat om elkaar te bestoken met citaten, waardoor deze een bijbels statuut verwerven.

Het is ook juist te stellen dat men met behulp van dergelijke citaten om 't even wat kan staven. De reden daarvan is duidelijk : de Grote Meesters hebben altijd een afkeer gehad van dogma's, hun analyses hebben altijd concrete situaties als vertrekpunt.

Dit gezegd zijnde verwondert het mij ten zeerste dat mevr. Popkova zelf aan de Grote Meesters de bovennatuurlijke gave toeschrijft om eens en voor altijd alles gezegd te hebben wat er te zeggen valt.

Zij leidt er uit af dat socialisme en markt elkaar uitsluiten; dat elke poging om deze tegenstelling te overstijgen op een mislukking moet uitdraaien en dat er geen alternatief bestaat voor een uiterst gecentraliseerde opvatting van socialisme, volledig deterministisch en gespeend van elke fantasie. En dit in tegenstelling tot de vrije markteconomie, die kan rekenen op een schitterende toekomst.

Het probleem met dergelijke pamflettaire geloofsbelijdenissen is dat ze zich niets aantrekken van de werkelijkheid. Wat is precies die 'vrije markt' met 'gelijkheid voor iedereen' waarover mevr. Popkova het heeft?

In feite hebben er doorheen gans de menselijke geschiedenis altijd tijdsgebonden varianten van het marktgebeuren bestaan. De markt drukt relaties uit tussen waren, en bijgevolg tussen mensen. Lang voor er sprake was van kapitalisme bestond de markt, en er is geen enkele

redenen die er op wijst dat de markt ook het kapitalisme niet kan overleven.

Laat ons even kijken naar enkele kenmerken van wat sommigen vandaag obstinaat de 'vrije' markt blijven noemen : afwezigheid van de vrije keuze buiten de grenzen vastgelegd door de grote financiële groepen, sectoriële en lokale planning door de monopolies, reglementeringen door middel van quota's en protectionistische maatregelen, duizenden nationale en transnationale reglementen (vb. textiel, staal, spijttechnologie, petroleum, granen, melkprodukten enz.), onderwerping van alle sociale en kulturele waarden aan de wetten van de kapitalistische wedijver, onderwerping van de wetenschap aan de imperatieven van het kapitaal, met als begeleidend verschijnsel de militarisering van de economie; verandering in de rol van de Staat waar het reformistisch compromissenbeleid vervangen wordt door de autoritaire politiek van het neoliberalisme, spektakulaire groei van het parasitair kapitaal en zijn overwicht op het productief kapitaal, evolutie naar de 'duale' samenleving waardoor een groeiend aantal werkers de toegang tot de 'vrije' markt ontzegd wordt, onderwerping van de arme landen door middel van een bestendige ontwaarding van de ruilvoet en door het beleid van voorwaardelijke leningen, gevoerd door het IMF, de uitputting van de grondstoffen en de vernieling van het leefmilieu.

Deze erg onvolledige opsomming van kenmerken van het huidige kapitalisme bewijst hoe dwaas het is dit voor te stellen als gedreven door een 'vrije markt'. Zo er vrijheid is, dan is het de vrijheid van de heersende klasse om schoon schip te maken met de belangen en de behoeften van het volk en om de toekomst van onze planeet zwaar te hypothekeren.

De gevolgen van dit kapitalistisch groeimodel zijn trouwens voldoende bekend : een blinde technologisch-wetenschappelijke groei die het bestaan zelve van de aarde in gevaar brengt, de versnelde achteruitgang in de levensvoorwaarden van de mensen, de technische mogelijkheid om gans de wereld te vernietigen, de enorme werkloosheid en de daarbij horende armoede...

Stellig heeft mevr. Popkova het recht dit alles te beschouwen als voordelen, als bewijzen van doeltreffendheid van het systeem, ongeacht de 'ongemakken'. Zoals ze het recht heeft te denken dat dit groeimodel nog een schitterende toekomst voor zich heeft. Maar dan zou zij daar enige verdere uitleg moeten voor geven.

Het zou even interessant zijn om van haar te vernemen om welke redenen een socialistisch model minder bekwaam zou zijn om de be-

hoeften van de mensen te voldoen dan deze 'vrije' markt. Jammer genoeg zoekt men dergelijke redenen tevergeefs in haar brief.

Naar haar mening is de socialistische markt, uitgedacht voor alle eeuwigheid, onveranderd en onveranderlijk, veroordeeld om nooit echt aan de behoeften van de mensen te kunnen voldoen.

Ongevoelig voor de veranderende omstandigheden (of het nu gaat om de huidige periode, of om de oorlogsperiode of de heropbouw na de oorlog) moet die socialistische markt maar genoeg nemen met slechte kwaliteit, gebrekkige bevoorrading, ondoorzichtige bureaucratie. De stagnatie als principe !

Maatregelen nemen ter verbetering van de kwaliteit, de productie beter aanpassen aan de individuele zowel als aan de collectieve behoeften, de arbeidsproductiviteit verbeteren, dat alles heeft volgens mevr. Popkova geen zin. Ofwel het socialisme (zonder markt), ofwel de markt (zonder socialisme).

In een dergelijk naïeve voorstelling is er uiteraard geen plaats voor de Perestroïka : het is onbegonnen werk de socialistische Sovjet-maatschappij te willen uitbouwen tot een samenleving waar onrecht, armoe, bureaucratie en profitariaat verbannen wordt en waar een materiële en geestelijke vrijheid heerst die alles overtreft wat men op dat gebied tot heden gekend heeft.

Iets is ofwel slecht, ofwel goed. Wat slecht is kan niet verbeterd worden. Wat goed is kan niet verslechteren.

In de dialektiek van mevr. Popkova is er geen plaats voor het initiatief van de mensen om zelf hun geschiedenis te maken, lerend uit de vroegere ervaringen en fouten.

Ik zou nog de aandacht willen vragen voor twee pareltjes die voorkomen in de brief.

Het eerste, net zoals Milton Friedman en zijn navolgers beweert mevr. Popkova dat de ervaring van de ontwikkelingslanden pleit voor een vrije markt en tegen de socialistische planning.

Verre van mij te beweren dat de kunstmatige overplanting van socialistische modellen in onderontwikkelde landen naar onbetwiste successen heeft geleid. Maar beweren dat de vrije markt de beste oplossing biedt voor dergelijke landen is de mensen wat voorliegen, en doen alsof men geen weet heeft van de uitbuiting van de Derde Wereld door middel van de supra-nationale instanties geleid door de grootfinancier, zoals het IMF en de Wereldbank, uitmondend in de verarming en in onoverkomelijke schuldenlasten voor de landen en voor de bevolking ervan. Het bestaan van landen zoals Zuid-Korea en Taiwan,

in het kader van de internationale arbeidsdeling van de grote kapitalistische groepen, doet geen afbreuk aan deze vaststelling.

Tweede parel, in haar benadering van de West-Europese sociaal-democratie parafraseert mevr. Popkova evenzeer de thema's van de neoliberalen : de sociaal-democraten hebben de vrije markt verstoord, en bijgevolg de crisis veroorzaakt. Dit houdt in dat het kapitalistisch model vrij gepleit wordt van enige verantwoordelijkheid inzake de crisis.

Nochtans beperkte de rol van de sociaal-democratie in West-Europa zich altijd tot het "humaniseren" van de kapitalistische maatschappij, door het verdedigen van de rechten van de arbeiders, zonder evenwel te raken aan de basis van het kapitalisme. Door middel van de economische klassenstrijd hebben zij zekere resultaten bereikt, die in grote mate het 'menselijk gelaat' van het kapitalisme in enkele van zijn bastions verklaren.

Door de bescherming van de koopkracht van de werkers hebben zij zelfs bijgedragen tot de goede werking van de kapitalistische markt en hebben ze gedeeltelijk sommige effecten van de crisis vermeden, die de werkers in de jaren dertig maar al te goed hebben gekend.

Vandaag nochtans maken we de afbraak mee van de sociale verworvenheden door de harde neoliberale politiek; die het sociale-consensus model van de sociaal-democratie heeft vervangen. Zo het neoliberalisme er in slaagt zijn doeleinden te bereiken (wat nog moet bewezen worden), dan zal het bewijs geleverd zijn dat vrije-markt kapitalisme onverenigbaar is met duurzame sociale vooruitgang. Maar daardoor wordt helemaal niet bewezen dat het socialisme onverenigbaar is met een soepele opvatting van een geplande markt. Men kan zeggen dat men socialistische planeconomie een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde is voor de ontplooiing van de socialistische samenleving. Wat de sociaal-democraten betreft, zij hebben nooit in geen enkel land ter wereld enige poging gedaan om een "derde weg" te vinden buiten de kapitalistische logica.

Tenslotte ga ik niet accoord met mevr. Popkova wanneer ze schrijft dat onze eeuw zo bloedig is geweest bij gebrek aan vrije onderneming, of omdat deze geblokkeerd is geworden. Ik ben altijd van mening geweest dat de twee wereldoorlogen alles te zien hadden met de herverdeling van de wereld tussen de kapitalistische mogendheden, en met de medeplichtigheid van het grootkapitaal met het fascisme om de wereld te onderwerpen en de verloren gegane gebieden - verloren door de vrije markt - van de Sovjet-Unie terug te veroveren.

Haar interpretatie over de oorsprong van de oorlogen verklaart meteen de opvallende afwezigheid in gans haar redenering van een essentieel aspect van elke sociale discussie van het moment : de noodzaak om de derde en laatste wereldoorlog te verhinderen. Wanneer men de oorzaken van de oorlogen gaat zoeken in de overblijfselen van het feodalisme of in de sociaal-democratische politiek, dan pleit men de 'vrije markt' vrij van elke verantwoordelijkheid inzake de huidige wapenwedloop, en dan wordt de sterrenoorlog klaarblijkelijk ondergebracht bij de elementen die een schitterende toekomst moeten verzekeren voor het kapitalisme.

Mevr. Popkova bewijst door de laatste zin van haar brief dat zij met brio citaten weet te manipuleren. Maar het citaat van Engels heeft het over de idealen van de wetenschapsmensen, en niet over de vooringenomenheid van pamflettenschrijvers zonder enige zweem van wetenschappelijke inhoud.

Bovendien heeft het weinig belang te weten of de ideologische voorkeur van de betrokken persoon uitgaat naar het PLAN dan wel naar de MARKT.

In beide gevallen, rekening houdend met de interpretatie van mevr. Popkova, zijn zowel de partijgangers van "de markt en niets dan de markt" als de partijgangers van "het plan en niets dan het plan", verwoede tegenstanders van de Perestroïka.

Terecht trouwens : indien de Perestroïka slaagt, dan blijft er weinig ruimte voor de dogmatici van beide categorieën.